

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Ђорђе ЖИВАНОВИЋ

(Београд)

НЕКА ЗАПАЖАЊА О НОСНИМ САМОГЛАСНИЦИМА

Када сам на почетку средње школе почео да учим француски језик, сећам се да нам је свима било доста тешко да научимо како се изговарају француски носни самогласници. То је морало бити зато што српскохрватски језик нема тих гласова. Када сам пак на универзитету почео да учим пољски језик, који такође има ове самогласнике, то није било нимало тешко ни мени ни мојим друговима. Разлог свакако није лежао у томе што је ово учење било на универзитету, него је морало имати неки други значај. То се показало и током мојих предавања на универзитету и раније на часовима држаним преко радија (1934. године), када сам имао да представим како ваља изговарати пољске носне самогласнике. Саме ове напомене из искуства сведоче да француски и пољски носни самогласници нису исти по начину изговора. Покушаћу да објасним зашто је нашим људима било увек лако да савладају изговор пољских носних самогласника.

Из свих чак и практичних уџбеника зна се да од страних језика нама ипак блиских француски и пољски имају носне самогласнике. Радован Кошутић у својој *Граматици пољскога језика* (Београд, 1898) рекао је да се пољски носни самогласници изговарају као француски, јер је даље истакао да се пољско *ę* изговара као носно *e* у француској речи *fin*, а носно *ɔ* (према пољском правопису писано *o*) да се изговара као тај исти самогласник у француској речи *bon* (стр. 3—4).

Ово мишљење свакако неће бити тачно.

Велики француски слависта Антоан Меје (Meillet) у својој граматици пољскога језика, коју је израдио с Х. Вилман—Грабовском и издао 1921. године, био је нешто неодлучнији, или одлучнији у тврдњи да изговор пољских носних самогласника није сасвим исти као француски. Зато ћемо у тој граматици прочитати да се пољски носни само-

гласници изговарају „приближно“ („à peu près“) као *on* и *in* у француском језику. Зато би се пољско *wąs*, *kęs* француски обележило као *vonse*, *quinse*.¹ Морамо додати да су ову граматику, у рукопису или у коректури, читали неки веома познати пољски и француски слависти као К. Њич, М. К. Джевјецки, А. Мазон и А. Грапен, како нас писци обавештавају у предговору. Све су то биле личности које су имале шта да кажу писцима ове граматике, па зато ову дефиницију морамо схватити донекле и као њихово мишљење.

Анри Грапен (Grappin) пак у граматици пољскога језика сматра да се пољски носни самогласници изговарају исто као и француски, па ће рећи да први слог пољског придева *męski* звучи исто као француско *mince*, а пољско *są* се изговара као француско *sont*. И он своди изговор пољских гласова на изговор француских *in*, *on* испред сугласника.²

У опису пољских носних самогласника нешто више појединости даје Етјен Деко у својој граматици пољскога језика. Али колико се из његова текста може закључити, ни он не узима у обзир оно што нас занима у изговору носних самогласника: промене током изговора. Додуше, он каже да при пољском изговору слаби усни елеменат а јача носни, као у јужним француским говорима: „la différence est frappante entre le polonais *są* et son correspondant français à la fois phonétique et sémantique (*ils*) *sont*“.³ С овим се потпуно слажемо. Али после тога долази нешто што нас мало колеба. Деко, наиме, даље тврди да се испред праскавих сугласника и испред африката носни елеменат претвара у носни сугласник и то назива асинхроничним изговором носних самогласника. Међутим, требало је свакако говорити о асинхроничном изговору правих носних самогласника, јер у пољском језику испред праскавих сугласника и африката нема више носних самогласника. Из ових последњих тврдњи произлази да Деко ипак није покушао да представи разлику између пољских и француских носних самогласника, иако је рекао да разлика постоји између пољскога *są* и француског *sont*, и то чак фрапантна.

Осмотримо како та разлика изгледа.

У свима описима изговора носних самогласника у француском језику наћи ћемо само основно: да се при изговору ових самогласника

¹ A. Meillet et Mme H. de Willman—Grabowska, Grammaire de la langue polonaise. Paris 1921, стр. 6.

² Henri Grappin, Grammaire de la langue polonaise. Paris 1963, стр. 10.

³ Etienne Decaux, Petite grammaire polonaise. Paris 1966, стр. 1.30.

ресица опушта и пропушта ваздушну струју да пролази кроз носну дупљу као и кроз усну. Или да наведемо Мориса Грамона: „Elles (les cavités) peuvent être augmentées d'une autre cavité, celle des fosses nasales, qui joue son rôle en même temps que les cavités buccales proprement dites quand le voile du palais s'abaissant reste suspendu entre la paroi pharyngal et le dos de la langue; la colonne vibrante s'écoule alors à la fois par la voie buccale et par la voie nasale, et la voyelle est dite *nasale*“⁴. Или мало даље нешто више о начину изговора: „Les voyelles nasales sont articulées, pour ce qui est des organes buccaux, comme les voyelles orales correspondantes, mais avec le voile du palais abaissé et laissant à l'air le passage libre par les fosses nasales, en sorte qu'aux résonances buccales s'ajoute la résonance nasale, qui leur confère une impression acoustique toute particulière. Il existe des voyelles nasales rependant à chaque nuance de voyelles orales“⁵.

На једном месту ћемо прочитати да су ови самогласници у ствари делимично носни, јер ваздушна струја доиста пролази само делимично кроз носну дупљу, а пролази и кроз усну. На томе месту ће се истаћи и то да носни самогласници представљају за странце у изговору велику тешкоћу при учењу француског језика.⁶

Овакву слику говорних оруђа при изговору носних самогласника француских показаће нам и рендгенски снимци проф. Ж. Страке у његовом делу *Album phonétique*.⁷ Ту ћемо на стр. 57. имати две слике, односно слику 46, где ће нам се показати положај говорних органа при изговору носних самогласника *ê* и *ā* (ми бисмо забележили то као: *ε*, *q*). Слика 47. имаће такође у ствари две слике: *ρ* и *q*, а то је на страни 58. На свима овим сликама приказан је положај говорних органа при изговору носних самогласника и свуда можемо запазити да је ресица одвојена од ждреоног зида, тј. опуштена је и носна дупља је отворена за пролаз ваздушне струје. У ове рендгенограме се не може сумњати, а ипак има нешто што бисмо желели више знати о изговору ових самогласника. То је оно што смо добили снимцима Пеле Симон.⁸ Код Страке имамо свакако положај говорних органа снимљених око средине изго-

⁴ Maurice Grammont, *Traité de phonétique*. Paris, Delagrave, 1933, стр. 83.

⁵ Нав. дело, стр. 96.

⁶ Marguerite Peyrollaz, M.—L. Bara de Tovar, *Manuel de phonétique et de diction françaises*. Paris, Larousse, 1954, стр. 92.

⁷ Georges Straka, *Album phonétique*. Québec, 1965, стр. 57, 58.

⁸ Péla Simon, *Les consonnes françaises. Mouvements et positions articulatoires à la lumière de la radiocinématographie*. Paris, C. Klincksieck, 1967, стр. 363, 365, 366, сл. 149—150, 154—155.

вора појединих самогласника. То нам за ову прилику није довољно. Желели бисмо да видимо како изгледају ови носни самогласници током изговора, да ли се почетак, средина и крај у нечем разликују. Зато нам је ту много помогла Пела Симон својим кинорендгенограмским снимцима. Она је за сваки глас давала обично по два, три, па и четири снимка, из чега видимо како изгледају изговорни сегменти појединих гласова. Додуше, њено дело је посвећено сугласницима, али је на нашу срећу и задовољство дала и снимке неких самогласника. Носне самогласнике француске представила је на сликама 149—150 и 154—155. Прве две слике имају по два изговорна сегмента, друге по четири. Ове слике показују да је на почетку изговарања француских носних самогласника ресица опуштена и носна дупља прима слободно ваздушну струју, а каснији сегменти показују да ресица креће ка затварању пролаза, али га не затвара. Објашњење слика које се налазе на странама 363, 365, 366 налази се на странама 145, 146, 147.

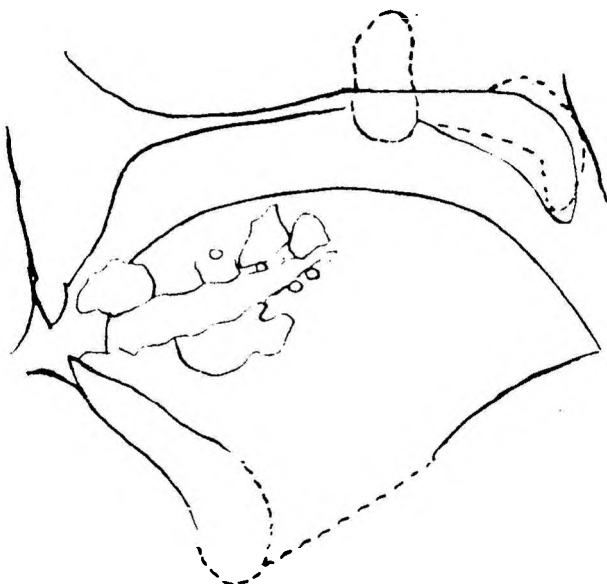
Друкчије ће изгледати изговор пољских носних самогласника.

Још је доста давно пољски фонетичар Титус Бењи дао тачан опис изговора пољских носних самогласника на основу својих запажања. Из његова описа видимо да је он врло добро осетио шта је особито важно и карактеристично за ове самогласнике. Он је тада запазио да су носни самогласници *ε*, *ρ* у пољском језику нешто нижи тонски од обичних самогласника *e*, *o*. Много важније је његово запажање о изговору ових самогласника. По његову мишљењу носни самогласник „није јединствен у целом свом току. Он почиње са слабијом назалношћу, и тада још можемо да разликујемо његову праву боју, која одговара усном самогласнику. Уколико назалност расте, његова права боја се тако губи да у другоме делу његова трајања, при продуженом изговарању тога гласа, нећемо свакако чак ни распознати којем самогласнику дата резонанса управо припада; *ρ* и *ε* разликују се тада претежно по положају усана а не по положају језика. О правој боји носног самогласника одлучује његов први моменат, када је назалност слаба и чује се права резонанса из уста. У другом моменту чује се скоро једино резонанса из носа“.⁹ Ово запажање је каснијим испитивањима, модернијим, само потврђено. А састоји се у овоме.

Назалност при изговору пољских носних самогласника није синхронизована с усном резонансом тих гласова: изговор пољских носних

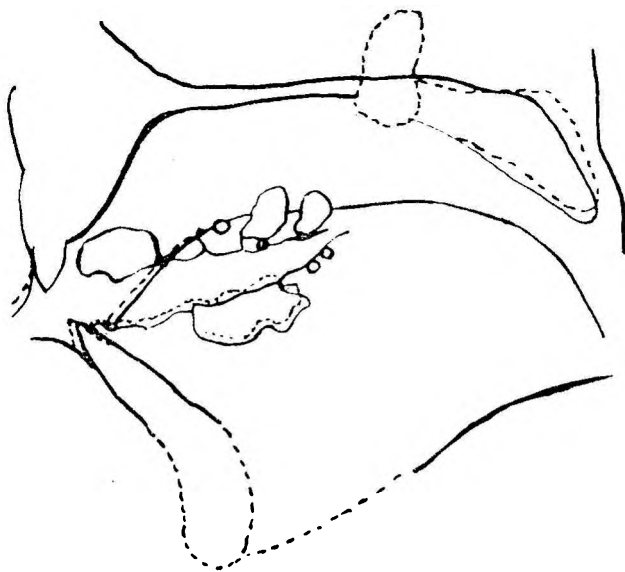
⁹ *Titus Benni*, *Fonetyka opisowa języka polskiego*. Wrocław, 1959, стр. 36. (Ово је новије издање његовог рада из тзв. „gramatyke zbiorowe“, коју је писало више аутора и изишла је 1923. године).

Овде нешто као да није у реду: снимак је захватио свакако већ почетак изговора наредног сугласника *p* у *pas-sage*, јер друга слика показује (-----) да ресица додирује ждреони зид, што би значило да је носна дупља затворена и да ваздушна струја пролази само кроз уста.

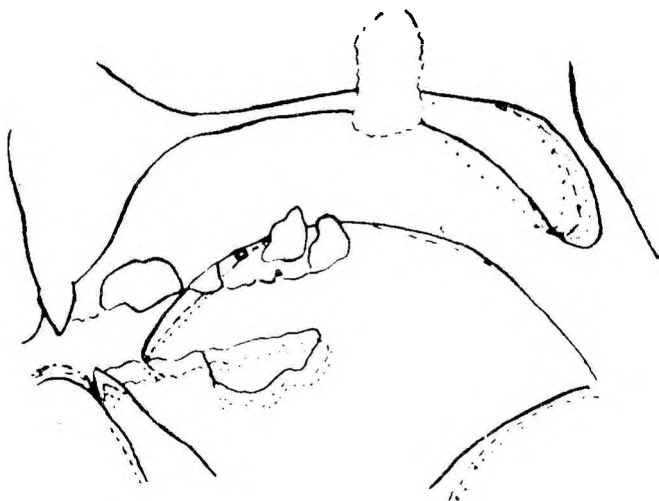

Сл. 1. Француско *œ* у: *dans un passage*. (Péla Simon, сл. 149).
Два снимка: 1 —, 2 -----.

Овде положај ресице показује да у првом сегменту изговора ваздух више пролази кроз носну дупљу, јер је ресица одвојена од ждреоног зида, док је у другом сегменту она ближа ждреоном зиду, али није наслоњена на њега, што значи да ваздушна струја пролази и кроз носну дупљу.

Сл. 2. Француско *ɑ* у: *au grand bazar*. (Péla Simon, сл. 150).
Два снимка: 1. — ; 2 -----.

Овде имамо представљена четири сегмента изговора. Јасно се види померање ресице ка ждреоном зиду, али му се не приближава потпуно, како је свакако неком омашком испало на сл. 1.

Сл. 3. Француско *oe* у: *un vieux cadavre*. (Péla Simon, сл. 154).
Четири снимка: 1 ····, 2 ----, 3 ———, 4 —·—·.

И овде се види што и на ранијим сликама: ресица се приближава ждреоном зиду, али га не додирује. Сlike показују да су француски носни самогласници на почетку јаче назализовани, а ка крају се назалност смањује, али се не губи.

Сл. 4. Француско *o* у: *mon p(e)tit canard*. (Péla Simon, сл. 155).
Четири снимка: 1 ———, 2, ----, 3 ····, 4 xxxx.

самогласника на почетку има само усну резонансу, па јој се после почетка изговарања лагано придружује и носна, која ће постати све већа и узимати све више улогу на себе, да се на крају сачува само она. Због тога се у изговору ових пољских самогласника могу констатовати три основна сегмента, три етапе: усна, усно-носна, носна. Из тога разлога је Х. Конечна пољске носне самогласнике назвала дифтонзима, па чак и трифтонзима.¹⁰ До оваквога изговора долази услед тога што је на почетку изговарања ових самогласника ресица приљубљена уз горњи зид носне дупље. Током изговарања ових самогласника ресица се лагано све више опушта и одваја и тиме даје могућност ваздушној струји да може пролазити и кроз носну дупљу. На крају ће се ресица сасвим приљубити уз задњи део језика и тиме ће ваздушна струја бити потпуно упућена да пролази кроз носну дупљу и чуће се потпуна назалност.¹¹ Овај ток изговарања пољских носних самогласника врло добро се види на кинорендгенограмима, на којима треба посматрати лагано померање ресице од задњег зида ждреоне дупље ка језику. Оно се можда неће увек довољно јасно видети, јер слике не могу увек бити толико јасне, али се на свакој слици види померање у томе правцу, а то је довољно да се из овога закључи: при изговору пољских носних самогласника не чује се истовремено и стално и носна и усна резонанса.

Зато је на месту и оно што је М. Длуска рекла у својој фонетици: „Носна артикулација самогласника може бити *синхронична* или *асинхронична*, тј. може се појавити од почетка самогласника или наступити са закашњењем. Француски самогласници су назализовани од почетка, наши напротив: почињу са усном артикулацијом и тек који тренутак касније добијају назалност тако да се могу разликовати јасно два стадијума *or*, *er*, *ar* . . .“.¹² Зато су пољски носни самогласници дифтоншког карактера и дужи су од одговарајућих самогласника, тј. усних. Може се констатовати чак и трећи стадијум када усна резонанса потпуно или скоро потпуно престаје а остаје само носна.

Садашњи начин изговарања пољских носних самогласника изазвао је и неке друге промене. Овакви носни самогласници могу се изговарати на крају речи, јер назалност може да траје и после престанка

¹⁰ *Halina Konieczna*, Studium eksperymentalne artykulacji głosek polskich. Prace Filologiczne, Warszawa, 1934, XVI; као и: *H. Konieczna*, Charakterystyka fonetyczna języka polskiego. Warszawa, PWN, 1965, стр. 109—121.

¹¹ *Bożena Wierszowska*, Wymowa polska. Warszawa 1965, стр. 94—101. (У II изд. исте књиге, проширене, 1971, 133—148).

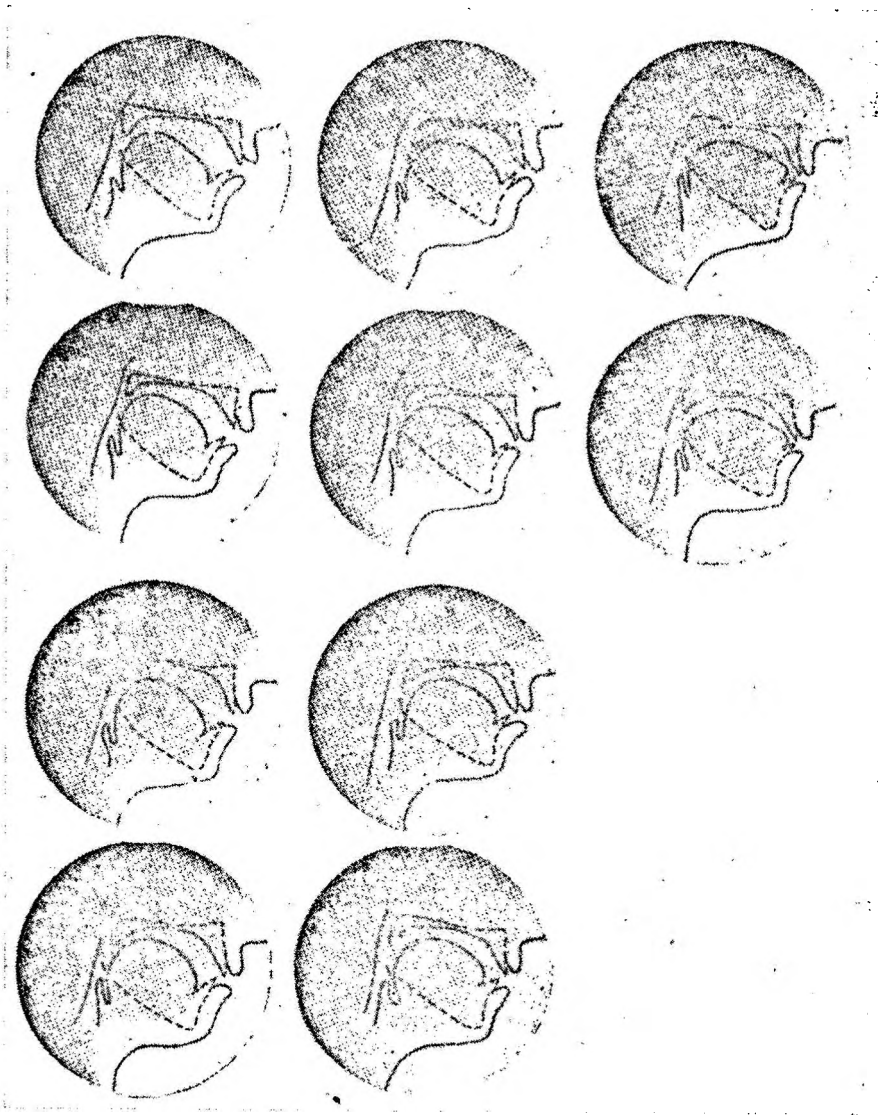
¹² *Maria Dłuska*, Fonetyka polska. Cz. I. Artykulacja głosek polskich. Kraków, 1950, стр. 53.

усне резонансе, или испред струјних сугласника, јер назалност може да траје и док се припрема образовање и изговор струјних сугласника. Када се пак некадашњи носни самогласник нашао испред праскавог сугласника или испред африкате, његова назалност није могла да се сачува испред таквог сугласника, него је дошло до декомпозиције, до разламања носног самогласника у чист усни самогласник и носни сугласник који по месту образовања одговара следећем сугласнику. Тако су се некадашњи носни самогласници претворили у два гласа: чисти усни самогласник и носни сугласник.

У ствари, ово нису једини носни самогласници у савременом пољском језику. Већ сам положај поменутих самогласника упућује нас и на друге случајеве када се нашао било који самогласник са *n* испред струјног сугласника. У тим случајевима доћи ће до губљења пуне артикулације сугласника *n* и остаће само назалност дата самогласнику испред њега. То је разумљиво прилагођавање наредном струјном сугласнику, односно припрема за његов изговор. Тако ћемо имати носне самогласнике у оваквим примерима: *winszować*, *instynkt* у ствари биће *višovać*, *iŝtynkt*; *sens*, *senzacja*, *benzyna* биће *sęs*, *sęzacja*, *bęzyna*; *rynsztoł*, *czynsz* биће *ry.štoł*, *čy.š*, *kunszt*, *munsztuk* биће *kušt*, *muštuk*; *monstrum*, *konsola*, *konspekt* биће *mostrum*, *kpsola*, *kpspekt*; *awans*, *bilans*, *konwenans*, *rezonans*, *kwadrans* биће *avqs*, *bilqs*, *konvenqs*, *kvadrqs* итд. У свим овим и оваквим примерима изговара се по правилу носни самогласник, али пољски носни самогласник, са почетком чисто оралним самогласничким а са назализацијом у другом делу изговора, односно ту можемо констативати дифтоншки изговор, како такав изговор назива већина пољских фонетичара.

Колико је ово прилагођавање јако најбоље ће показати примери када се овакав spoj (самогласник + *n*) нашао испред сугласника *v*, *f*. Тада ће се чак изгубити разлика између писаних сугласника *m* и *n*, који ће у овим случајевима бити различито писани само по традицији. Зато ће зазвучати подједнако пољски примери *tramwaj* и *konwój*, или *konfitury*, *konwencja* као и *kamfora*, *symfonia*. Ово сматрамо као једну групу примера, мада је проф. В. Дорошевски начинио мали уступак неким од ових примера, па је прихватио мишљење да се у речи *konfitury* „обично“ („zazwyczaj“) чешће изговара сугласник *n*.¹³ То свакако може да буде, али у томе примеру, као и у другим сличним, можда би пре требало гледати утицај писане речи. По природи пак изговора

¹³ Witold Doroszewski, Podstawy gramatyki polskiej. Warszawa, 1952, стр. 93.

Сл. 5. Кинорендгенограм ђолског *o* (В. Wierzchowska, 1971, сл. 84).

На ових десет слика види се положај ресице при изговору пољског *o*. Читање је од леве колоне одозго. Из слике видимо да је на почетку изговора пољског *o* ресица приљубљена уз ждреони зид, што значи да је носна дупља затворена и да ваздух пролази само кроз усну дупљу. Што се иде наниже, до четврте слике, ресица се постепено одваја, што значи да почиње назализација. Она је око средине изговора највећа (прве слике у другој колони), а при крају изговора ресица поново почиње да се приближава ждреоном зиду, што је разумљиво, јер почиње припрема за следећи сугласник.

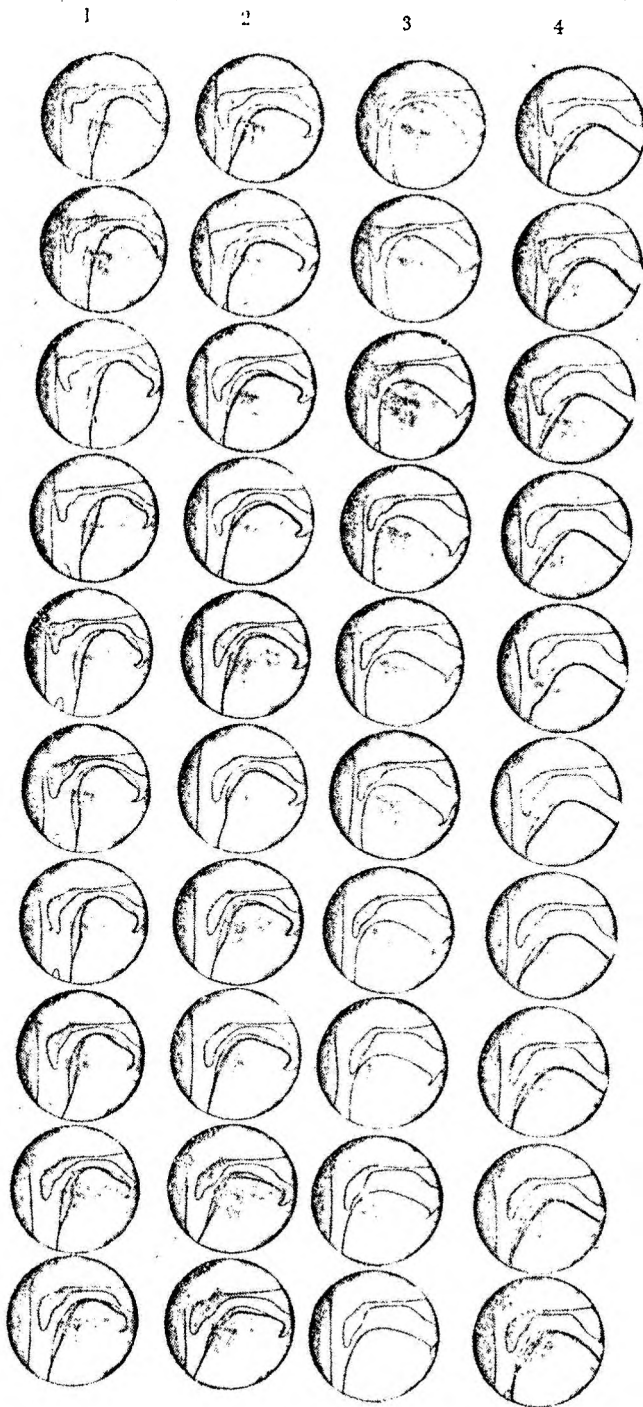

Сл. 6. Киноренденограм *пољског е*. (B. Wierzchowska, 1965, сл. 87).

Снимци су нешто мање чисти него претходни али се и на њима види оно што нас занима: тек од трећег снимка ресица почиње да се одваја од ждреоног зида, а даљи ток изговора је сличан оном из сл. 5.

Сл. 7. Киноренденограми *пољских носних самогласника i (1), u (2), y (3), a (4)*. (B. Wierzchowska, 1965, сл. 88).

Изванредно јасни снимци, који потврђују оно што смо могли прочитати на сл. 5 и 6. Једино при *a* (бр. 4) почетак је узет изгледа нешто касније, па се већ на првом снимку види да је ресица мало одвојена, онолико колико је на осталим снимцима нешто касније. Ресица би при првом снимку морала да буде приљубљена уз ждреони зид као и на свима осталим досадашњим снимцима.

разлике не би требало да буде. И свакако је и нема. Морамо једино истаћи да у пољском језику, особито код школованог градског становништва, често долази до појаве да писана реч повлачи изговор. То се може запазити у многим случајевима, па и у овим.

Остаје нам још да одговоримо на прво постављено питање: зашто је нашим људима лако да науче изговарање пољских носних самогласника?

Одговор би био врло прост и јасан: зато што и српскохрватски језик у оваквим положајима има носне самогласнике, који се изговарају исто онако како смо показали да се изговарају пољски. Додуше, колико нам је познато, о овоме се нигде код нас није говорило, али се о томе ипак мора водити рачуна, особито када дођемо у прилику да упоређујемо наш изговор с неким страним. Наравно, ти носни самогласници неће се налазити у српскохрватским речима на истом месту где и у пољским, јер су носни самогласници у пољском језику остали на месту где су се налазили у прасловенском, а у српскохрватском на тим местима имамо сасвим друге рефлексе ($e > e$, $o > u$), али у новијим, каснијим спојевима, као и у страним речима изговарамо и у нашем језику носне самогласнике онакве врсте какви су пољски. То можда не би требало доказивати, али да се не би у то посумњало, даћемо за то прегршт примера. Они ће јасније показати шта треба подразумевати под овом нашом тврдњом.

Ако изговоримо, на пример, реч *менза*, коју овако пишемо, и запитамо се како је изговарамо, биће нам сасвим јасно да ту не изговарамо сугласник *н*, онакав какав изговарамо у другим положајима, него уместо написаног *-ен-* изговарамо само носни самогласник *е*. Да је то тачно можемо проверити ако покушамо да на овоме месту и у овој речи изговоримо доиста *н* испред *з*, па ћемо одмах видети колико је такав изговор извештачен и намештен, који се никада у говору не чује. Тако ће бити у свима сличним случајевима испред струјних сугласника. Онако исто као што је било у пољском језику. То нам могу потврдити многи примери из нашега језика. Даћемо за сваки случај по неколико таквих примера: *вински* ћемо изговарати као *vj̥ski*, *висински* као *vijs̥ki*, *осовински* као *osovj̥ski*, *газдинство* као *gazd̥stvo*, *трећински* као *trečj̥ski*; *временски* као *vrem̥ski*, *племенски* као *plem̥ski*, *сензација* као *sez̥acija*, *сензибилан* као *sez̥ibilan*, *цензура* као *sez̥ura*, *менза* као *mez̥a*; *конзул* као *kɔz̥ul*, *бонски* као *bɔski*, *конзерва* као *kɔz̥erva*, *конспирација* као *kɔsp̥iracija*, *контрастивација* као *kɔstatov̥ati*; *аванс* као *av̥qs*, *биланс* као *bi̥lqs*, *ордананс* као *ord̥onqs*, *иранс* као *tr̥qs*, *сеанса* као *sez̥sa*, *шанса* као *š̥sa*, *ирансфузија* као *tr̥qs̥fuzija*, *ирансмисија* као *tr̥qsmisija*; *рунски* као *r̥uski*, *хунски* као

hųski, монсунски као *mųsųski*, кунсӣ као *kųst*, дунсӣ као *dųst*, солунски као *solųski* итд.

Можемо ићи и даље у разматрању нашега изговора у сличним случајевима. Можемо тврдити, наиме, да ће у везаном говору, у којем се не истичу особито поједине речи и не издвајају, и у додиру двеју речи доћи до сличне појаве: *он се боји* биће изговорено као *o se boji*, *син се вратио* биће *sı se vratio*, *он жели* биће *o želi*, *он шета* биће *o šeta* итд. Тако ће се изговарати и самогласници са *н* испред сугласника *х*: *синхронизам* као *sıhronizat*, *синхронизација* као *sıhronizacija*, *син хоће* као *sı hoće* итд. Увек претпостављамо везани и донекле убрзан говор у којем нема никаквих пауза између појединих речи и када се онај ко говори не напреже нарочито да би изговорио оно што пише, него када на то уопште не мисли.

Ова појава најбоље се може уочити када се самогласник са *н* или чак са *м* нађе испред сугласника *в*, *ф*. Онако као што смо показали за пољски изговор. Тада се губи разлика између писаних сугласника *м* и *н*, па се изговарају оба сугласника на исти начин. То ће и код нас најбоље показати примери *џрамвај* и *конвој*. Ако изговоримо ове две речи онако како се нормално изговарају, неће бити никакве сумње да ћемо у томе изговору запазити оно што смо желели да истакнемо: у оба случаја изговарамо један носни елеменат после самогласника, који је исти и у једном и у другом случају. Зато ћемо *џрамвај* изговорити као *trąvaj*, а *конвој* као *kųvoj*. Да је то тачно можемо се најлакше уверити ако покушамо да на томе месту у једној и другој речи изговоримо доиста оно што пише, тј. сугласнике *м* и *н*. Видећемо да неће бити могуће. Односно, моћи ћемо да изговоримо, али ће тај изговор бити извештачен, ненормалан, онакав какав се никада у говору не чује. То исто можемо запазити и испред сугласника *ф*. Нама је сасвим свеједно да ли пишемо *симфонија* или *синфонија*, јер ћемо у оба случаја изговорити само *sıfoniја*. Зато се у оваквим случајевима најчешће греша при писању, јер изговор није довољан ослонац за писање. Исто ће то бити с речју *камфор*. Нећемо у њој изговорити ни *камфор* ни *канфор* него *kąfor*, па нам је и ту свеједно шта пише, и ту ћемо се исто тако морати запитати како би ваљало ту реч писати. Изговор нас ни ту не упућује на прави пут.

Да се у овим положајима и у оваквим случајевима изговара исти сугласник, односно да се у изговору *м* и *н* изједначају, то је сигурно. Могло би се пак поставити још једно питање, можда не сасвим неразумно, па би се онда могло дати и нешто друкчије тумачење наведених примера: можда би се они могли схватити и као једначење по месту

образовања према сугласнику који следи, а то су *в, ф*. То би онда значило да се у оваквим случајевима (*иџрамвај, конвој, камфор, симфонија, конференција, конверзација* итд.) испред лабиоденталних сугласника *в, ф* изговара лабиодентални носни сугласник, а то би било лабиодентално *м*, подвлачимо *лабиодентално*, не старајући се да за тај глас тражимо и неки особити знак за обележавање, јер нам то неће бити потребно. Ова појава може се запазити и у додиру двеју речи: *он вас њоздравља, син вам долази, с њим вас нећу мучиџи, чим вас видим* и сл.

Ова запажања наводимо зато да бисмо показали како често нисмо сигурни шта се у ствари изговара у нашем језику, па кад неку појаву нађемо у којем страном, онда нам се може учинити да она постоји само у њему. А она може бити много општија.

Из свега што смо представили излази још један закључак: данашњи пољски носни самогласници свакако се не изговарају као што су се изговарали у прасловенском, јер се по начину писања у најстаријим старословенским споменицима носни самогласници нормално чувају у свима положајима, а пољски носни самогласници изговарају се тако само испред струјних сугласника, тј. у положају у којем се данас срећу такви самогласници и у српскохрватском језику, а нећемо бити далеко од истине ако устврдимо да ће вероватно тако бити и у многим другим језицима. Али да не ширимо питање. Нама је било потребно ово да покажемо за наставне сврхе, јер се неке особине пољскога језика могу тумачити као само пољске, а оне — као што смо показали — нису такве, него су сасвим блиске и сличне појавама у нашем језику.